

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΧΩΡΙΣ ΠΙΣΤΗ

(Λόγοι αφιερωμένοι σ' έναν έθνικόφρονα)

Σας ευχαριστώ θερμότατα που με προσοχή διαβάσατε όσα κατά καιρούς έγραψα για τα κοινωνικά προβλήματα του έλληνισμού. Μου λέτε— και το μαντεύω και από τα γραφόμενά σας— ότι είσθε έθνικόφρων και ότι εκτιμάτε τή συμβολή που μπορεί να προσφέρουν οι σκέψεις μου στη θεμελίωση μιας αληθινής έθνικης πίστης. Πρέπει να σας πω ότι αποτελείτε μια σπάνια εξαίρεση. Έθνικόφρονες πολλοί λίγοι με διάβασαν και από όσους με διάβασαν, λίγοι με διάβασαν με συνέχεια και προσοχή και ακόμα λιγότεροι κατάλαβαν σε τι αποβλέπουν τα γραφόμενά μου. Έξη έως έπτά άρθρα, μεγάλα και μικρά, γράφηκαν από κορυφαίους κομμουνιστές για να αντικρουσθούν τα πιο πρόσφατα δημοσιεύματά μου. Από την αντικομμουνιστική πλευρά, όχι μόνο τίποτε δεν γράφηκε γι' αυτά που, καλά ή κακά, κάτι θέλανε να πουνε, αλλά έχω κάθε λόγο να πιστεύω πως ενόχλησαν πολλούς, ή τουλάχιστον, πως στους περισσότερους από τους λίγους που τα ξεφύλλισαν, δεν άφησαν καμμιά εντύπωση τόσο που άποροῦσα γιατί οι κομμουνιστές τους έδωσαν κάποια σημασία. Ήταν λάθος τακτικής· έπρεπε να τα αφήσουν να καταποντισθούν μέσα στην άδιαφορία των ασυνείδητων αστών.

Αλλά έσεϊς είσθε μια εξαίρεση, ένας έθνικόφρων που αισθάνεται ότι ως έθνικόφρων έχετε κάποιες υποχρεώσεις, πέρα από την τακτική πληρωμή των φόρων, τή μέτρια συμμετοχή στους έράνους και τή στρατιωτική θητεία. Είναι φανερό ότι δεν είσθε ένας αισχρός έθνικόφρων, ένας κάπηλος του έθνους, όπως αρκετοί μεταξύ μας. Μιλώ γι' αυτούς που μεταχειρίζονται το έθνος και τήν έθνικοφροσύνη των άλλων για να προστατεύσουν τα άνομα κέρδη τους δήθεν από τήν κομμουνιστική άπειλή ή για να καλύψουν με τή γαλανόλευκη πάσης φύσεως έργα ιδιοτελείας. Είναι οι ύλιστές τής πράξης που ένοχλοῦνται από τους ύλιστές τής θεωρίας. Αλλά ως τους παραμερίσωμε δεν ενδιαφέρουν έμας· ενδιαφέρουν κυρίως τόν εισαγγελέα και τόν έφοριακό υπάλληλο.

Πιστεύω ακόμη πως δεν ανήκετε στην κατηγορία που περιλαμβάνει τους περισσότερους από τους μορφωμένους έθνικόφρονες, στην κα-

τηγορία τῶν ἀδιάφορων. Εἶναι ἐθνικόφρονες αὐτοί, ἀλλὰ πλατωνικά ἴσια - ἴσια γιὰ νὰ μὴ εἶναι κομμουνιστές. Δὲν τοὺς βολεύει ἢ δὲν τοὺς πᾶει ὁ κομμουνισμὸς ἢ ἀπλῶς βρέθηκαὶν στὴν παράταξη τῶν ἐθνικοφρόνων καὶ μένουν ἐκεῖ γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὸν κόπο τῆς ἀλλαγῆς. Μερικοὶ ἀπὸ αὐτούς, οἱ περισσότεροί, ἂν τοὺς ρωτήσης, γιὰτὶ εἶναι ἐθνικόφρονες, δὲν ξέρουν τί νὰ σοῦ ποῦν ἢ θὰ σοῦ δώσουν ἀπὸ ἐκεῖνες τίς φτηνὲς ἀπαντήσεις ποὺ μὲ δυὸ συλλογισμοὺς τίς ἀνατρέπει διασκεδάζοντας ἢ κομμουνιστικὴ σοφιστεία. Μερικοὶ πάλι, οἱ λιγώτεροι, εἶναι Πιλάτοι ἀμφιδάλλου γιὰ ὅλα. Εἶναι γόνιοι τοῦ ἐμπειρισμοῦ, τοῦ ψυχολογισμοῦ, τῆς αἰσθησιοκρατίας ποὺ κυριαρχοῦσαν στὴν ὥρα τοῦ ξεπεσμοῦ τῆς φιλοσοφίας, στὰ μισὰ τοῦ 19ου αἰῶνα. Εἶναι ὁμοϊδεάτες τῶν κομμουνιστῶν στὴν ἐπιστημονικὴ θεωρία, στὴν ἠθικὴ, στὴν αἰσθητικὴ συνεπεῖς ὕλιστές. Οἱ κομμουνιστὲς συγκολλοῦν στὸν ὕλισμὸ τους μερικὰ συνθήματα, μερικὰ αἰτήματα ποὺ σπάζουν τὴ φιλοσοφικὴ τους συνέπεια, ἀλλὰ ποὺ μεταβάλλουν τὸ σκεπτικισμὸ σὲ πίστη καὶ τὴ λαγθασμένη ἐπιστημονικὴ τους θεωρία σὲ γόνιμη πολιτικὴ πράξη. Ἡ ρίζα ὅμως εἶναι ἡ ἴδια. Πῶς νὰ τοὺς ἀντικρούσουν οἱ ἐθνικόφρονες αὐτοὶ τοὺς κομμουνιστὲς, ἀφοῦ θεωρητικὰ, στὰ βασικὰ προβλήματα, συμφωνοῦν μαζί τους; Ἄν σᾶς ἀνέφερα τὰ ὀνόματα τῶν ἐθνικοφρόνων Ἑλλήνων διαγνοσμένων ποὺ ἀνήκουν σὲ αὐτὴν τὴν κατηγορία, θὰ πετιόσαστε ἀπάνω. Ἀλλὰ καὶ θὰ καταλαβαίνατε γιὰτὶ ἐπὶ τόσες δεκαετηρίδες τὰ πανεπιστήμιά μας χαλκεύουν στρατιὲς νέων κομμουνιστῶν. Νὰ ἀναφέρω τώρα καὶ μερικοὺς ἄλλους πιδὸ ἀθῶους, ἀλλὰ καὶ πιδὸ ἀθλίους, ποὺ οὔτε φιλοσοφικὰ χαλασμένοι εἶναι, οὔτε καὶ ἀνίκανοι νὰ συνειδητοποιήσουν τὴ θέση τους, ἀλλὰ ποὺ ἀπλῶς στεροῦνται βουλευτικοῦ: εἶναι αὐτοὶ ποὺ ζοῦν ἐλπίζοντας ὅτι ἄλλοι θὰ κάνουν τὸ καθήκον τους γιὰ λογαριασμὸ τους. Οὔτε ἀνήθικοι, οὔτε ἀκατάρτιστοι· ἀλλὰ ξεθυμασμένοι, ναρκωμένοι καὶ τελειωμένοι.

Φίλε κύριε, τὰ ὥραϊά σας λόγια μὲ κάνουν νὰ ἐλπίζω ὅτι δὲν ἀνήκετε οὔτε σὲ αὐτὴν τὴν κατηγορία τῶν ἀδιάφορων ἀπὸ ἀγνωστικισμὸ καὶ ἀπὸ ἀβουλία. Εἰσθε ἓνας ἐθνικιστῆς καλῆς θελήσεως. Εἶναι πολλοὶ σὰν καὶ σᾶς καὶ φροντίζουν, δόξα τῷ Θεῷ, οἱ κομμουνιστὲς μὲ τὰ ἀνομήματά τους νὰ τοὺς πολλαπλασιάζουν. Στους διαδρόμους τῆς Βουλῆς, στὰ πανεπιστημιακὰ προαύλια, στὰ ὑπαίθρια καφενεῖα, παντοῦ σκοντάφτει κανεὶς ἐπάνω τους. Ταραγμένοι, ὀργισμένοι, σὲ ἐπερωτοῦν: «Γιὰτὶ δὲν ὀργανώνασθε; Τί κάθεσθε; Πρέπει νὰ ἀρχίσῃ ἢ διαφώτιση τοῦ λαοῦ. Πρέπει νὰ χτυπηθῇ ὁ κομμουνισμὸς». Καὶ ὅταν ὑστερα τοὺς ρωτήσης πῶς φαντάζονται αὐτὴ τὴν διαφώτιση, διαπιστώνεις ὅτι

δὲν ἔχουν εἰ ἴδιοι τίποτα συγκεκριμένο μέσα στὸ κεφάλι τους. Αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη κάτι νὰ γίνη, ἀλλὰ τὴν ἀνάγκην αὐτὴν δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ τὴν ἐνσαρκώσουν σὲ σύστημα πράξεων. Καὶ ἔτσι βέβαια δὲν γίνεται τίποτε στὸ τέλος ἀπὸ κανέναν.

Ἄλλὰ θὰ ἔχετε ἀσφαλῶς συναντήσει καὶ αὐτοὺς ποὺ ἔχουν μὲ τὴν ἐξυπνάδα τους ξεπεράσει καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἀόριστη ἀγωνία. Εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ σὰς λένε : «Τί χρειάζεται ἡ διαφώτιση ! Οἱ σφαγές τοῦ Δεκεμβρίου καὶ οἱ συνεχεῖς βανδαλισμοὶ τῶν κομμουνιστῶν ἕως τὰ σήμερα εἶναι ἡ καλύτερη προπαγάνδα ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοφρονος κόσμου». Καὶ ἀκόμη σὰς λένε : «Μὰ ἀφοῦ ἀποδεικνύονται ὄργανα τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ἄλβανῶν οἱ κομμουνιστές, τί χρειάζεται ἄλλη διαφώτιση ;» Πρόκειται γιὰ μιὰν οἰκτρότατη πλάνη. Πρῶτα θὰ θεμελιώσης τὴν ἰδέα τοῦ ἔθνους καὶ τὴν ἀνάγκη τῆς αὐτόνομης πολιτικῆς ὑπαρξῆς του καὶ ὕστερα μπόρεῖς νὰ χαρακτηρίσης τὴν προσκόλλησιν καὶ ὑποταγὴν στὸ σλαβικὸ συνασπισμὸ ὡς ἐπίμεπτο σκοπὸ. Πόσοι ὅμως ἀπὸ τοὺς πολλοὺς φωνασκοὺς τῆς ἐθνικοφροσύνης εἶναι σὲ θέση νὰ τοποθετήσουν σὲ ἀτράνταχτα θεμέλια τὸ ἔθνος, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἱστορικὴ της ἀποστολή ; Ἄλλὰ καὶ τὸ ἄλλο ἐπιχείρημα εἶναι σαθρὸ καὶ ἐπιπόλαιο. Μία ἀρχὴ δὲν κρίνεται ἀπὸ τὴν τυχαία ἐφαρμογὴ της. Μία ἰδέα δὲν κρίνεται ἀπὸ τοὺς τυχαίους ἐκπροσώπους της. Ὅποιος χτυπάει μόνο τοὺς ἐκπροσώπους καὶ τίς ἐφαρμογές δὲν κάνει ἔργο καίριο. Γιατὶ καὶ οἱ ἐκπροσώποι καὶ οἱ ἐφαρμογές μπόρεῖ νὰ βελτιωθοῦν καὶ νὰ ἀλλάξουν καὶ μένουν τότε ἀτρωτες οἱ ἀρχικὲς πηγές τοῦ κακοῦ. Ὅπως δὲν παραδεχόμεσθε ὅτι μειώνεται τὸ μεγαλεῖο τῆς ἐθνικῆς μας ἰδέας, ἐπειδὴ κάθονται πῶς τὴν ὑποστηρίζουν μερικοὶ μαυραγορίτες καὶ μερικοὶ δοσίλογοι, ἔτσι δὲν εἶναι οὔτε ὀρθὸ οὔτε σκόπιμο νὰ πολεμιέται ἡ κομμουνιστικὴ ἰδεολογία μὲ τὴν ἡμερῖα τοῦ Δεκεμβρίου καὶ μὲ τὴν ἐλεεινότητά τῶν ἐκπροσώπων της στὴν Ἑλλάδα.

Ἄν βέβαια δὲν πολεμούσαμε τὸν κομμουνισμό, ἀλλὰ μόνο τὸν ἑλληνικὸ κομμουνισμό, τότε θὰ ἀρκοῦσε ὁ Δεκέμβριος. Ἄλλὰ δὲν πρόκειται περὶ αὐτοῦ, διότι τότε μόλις ἀλλάξουν τὰ πρόσωπα καὶ αἱ μέθοδοι ἐφαρμογῆς, ὁ πόλεμος θὰ ἔπρεπε νὰ πάψῃ. Καὶ δὲν εἶναι δύσκολο στοὺς κομμουνιστὲς νὰ ἀλλάξουν τὰ πρόσωπα καὶ νὰ ἀποφύγουν μερικὲς ἀποτρόπαιες ἐκδηλώσεις τοῦ παρελθόντος, ποὺ μόνο τοὺς ἐδλάψαν. Πρέπει βαθύτατα νὰ τὸ συνειδητοποιήσωμε αὐτό. Χωρὶς νὰ λησμονοῦμε τίς κακότητες τοῦ σύγχρονου ἑλληνικοῦ κομμουνισμοῦ, ἐμεῖς χάριν τοῦ χριστιανισμοῦ, χάριν τῆς ἐθνικῆς ἰδέας, χάριν τῆς ἐλληνικῆς ἰδέας, χάριν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀντιμαχόμεσθε τὴν ἰδέαν

τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ, τὴν ἀρχή, τὴ θεωρητικὴ καὶ τὴν πολιτικὴ ἀρχὴ τοῦ κομμουνισμοῦ. Καὶ πρὸς τὰ ἐκεῖ πρέπει προπαντὸς νὰ κατευθύνωνται τὰ βέλη μας. Ἐκεῖ εἶναι ἡ ρίζα τοῦ κακοῦ γιὰ ὅποιον βλέπει λίγο μακρύτερα ἀπὸ τὴ μύτη του.

Βεβαίως ἡ ὠμὴ βία τῆς ἀνταρσίας δὲν πολεμιέται μὲ θεωρητικὰς ἀντικρούσεις ἀλλὰ μὲ τὴν ὕλική δύναμη τοῦ κράτους. Αὐτὸ εἶναι τὸ κύριο μέλημα τοῦ ἀμέσως παρόντος. Αὐτὸ εἶναι τούτῃ τὴ στιγμῇ ὁ πρῶτος τομέας τοῦ ἀγώνα. Παράλληλα μὲ αὐτὸν ὑπάρχει ἓνας δεῦτερος τομέας, ὁ οἰκονομικός.

Ἡ ἠθικὴ μας ἀπαθλίωσις ἔχει ὡς αἰτία καὶ τὴ γενικώτερη οἰκονομικὴ μας ἀπαθλίωσις. Ἡ οἰκονομικὴ ἀνόρθωσις θὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν κομμουνιστικὴν διείσδυσις, γιὰ τὴν θὰ τῆς ἀφαιρέσῃ τὸ κυριώτερον ψυχολογικὸν τῆς κίνητρο. Κανένας δὲν μπορεῖ νὰ παραδλέψῃ τὴν ἀποφασιστικὴν σημασίαν αὐτοῦ τοῦ δεῦτερου τομέα τοῦ ἀγώνα. Ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ ἕνας τρίτος τομέας, ἐξ ἴσου σημαντικός, πὺν πρέπει παράλληλα νὰ συγκεντρώσῃ τὴν ἀδιάκοπὴ φροντίδα τῶν ἀληθινῶν ἐθνικοφρόνων. Εἶναι ἡ πνευματικὴ διαφώτισις τοῦ λαοῦ μας. Δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε ὅτι στὴ χώρα μας ὁ κομμουνισμὸς δὲν προκύπτει φυσικὰ ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ συγκρότησιν τῆς κοινωνίας. Δὲν ὑπάρχει κεφαλαιοκρατία ἐδῶ ἀξιόλογη, τέτοια πὺν νὰ ἐπηρεάζῃ τίς τύχας τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Ἐκτὸς ἀπὸ δύο τρεῖς δακτυλοδεικτούμενες ἐξαιρέσεις, ἐδῶ δὲν ἔχομε δυναμικοὺς κεφαλαιοκράτες· ἔχομε ἀπλῶς πλούσιους παράσιτους, πὺν δὲν χρησιμοποιοῦν τὸ χρῆμά τους ὡς κοινωνικὴ δύναμη, ἀλλὰ πὺν βιάζονται νὰ τὸ καταχωνιάσουν ὑπὸ μορφὴν λιρῶν, εἴτε ἐντός, εἴτε ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος. Αὐτοὶ δὲν εἶναι βέβαια κεφαλαιοκράτες, εἶναι μᾶλλον κεφαλαιοκρατούμενοι, φιλικατζῆδες τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ καθεστῶτος. Δὲν ἔχομε καὶ πολυάριθμην ἐργατικὴν τάξιν. Δὲν ἔχομε γεωργοὺς ἀκτῆμονες πολλοὺς. Οἱ ἀδικημένοι, οἱ προλετάρια σ' ἐμᾶς εἶναι κατὰ πρῶτον λόγον οἱ διανοούμενοι, ὁ ὑπάλληλος, ὁ δάσκαλος, ὁ ἀνεργὸς φοιτητῆς, ὁ μισομορφωμένος καὶ μισοαγράμματος ἀστὸς, ὁ θρεμμένος ἀπὸ προπαγανδιστικὰς φυλλάδες, γιὰ τὴν δὲν εἶναι σὲ θέσιν νὰ καταλάβῃ τίποτε ἐπιστημονικώτερον. Ἡ ρίζα τοῦ κομμουνισμοῦ στὴν Ἑλλάδα εἶναι κυρίως διανοητικὴ. Δὲν τὸν ἐδημιούργησαν τὸν κομμουνισμὸ ἐδῶ οἱ κοινωνικὰς συνθήκες φυσιολογικά, ἀλλὰ σχεδὸν τεχνητὰ τὸν κατασκευάσανε οἱ λίγοι διανοούμενοι τοῦ τόπου, μεταφυτεύοντάς ἀπὸ ἄλλες χώρες σχήματα καὶ μορφές, πὺν οὔτε οἰκονομικά, οὔτε κοινωνικά ἐδῶ ταιριάζανε. Αὐτὴ εἶναι ἡ κύρια πηγὴ τοῦ κομμουνισμοῦ καὶ αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ τὸ λησμονοῦμε.

Σ' ἔγαν τόπο ὅμως ὅπου κύρια πηγή τοῦ κομμουνισμοῦ εἶναι ἡ διαανοητική στρέβλωση χιλιάδων νέων, ἡ διαφώτιση εἶναι τὸ κύριον ὄπλο τοῦ ἀγῶνα, ὄχι μόνο σὲ ἡσυχες περιόδους, ἀλλὰ καὶ σήμερον ἀκόμα μέσα στήν ἀγλὸν τοῦ πολέμου. Καὶ ἂν δὲν χρησιμοποιηθῆ αὐτὸ τὸ ὄπλο, παράλληλα καὶ μὲ τὸ δυναμικὸ καὶ μὲ τὸ οἰκονομικόν, ἀπὸ σήμερον κίβλας, κανένα σταθερὸ ἀποτέλεσμα καὶ καμμιά μόνιμη νίκη δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθῆ.

Καὶ τώρα ἄς ἐρωτήσωμε τοὺς ἑαυτοὺς μας, τί πράξαμε ἀπὸ ὅσα μπορούσαμε νὰ πράξωμε : "Ἄν δὲν πράξαμε ὅ,τι ἔπρεπε στὸν τομέα τὸ δυναμικόν, θὰ μᾶς ἀπαντήσουν οἱ λογάδες τῆς ἐθνικοφροσύνης : «Δὲν εἴχαμε ὄπλισμό, δὲν εἴχαμε ἐφόδια». "Ἄν δὲν πράξαμε ὅ,τι ἔπρεπε στὸν τομέα τὸν οἰκονομικόν, θὰ μᾶς ἀπαντήσουν : «Δὲν εἴχαμε χρήματα, δὲν εἴχαμε πρῶτες ὕλες, δὲν εἴχαμε δημόσια ἀσφάλεια». "Ἄν δὲν πράξαμε ὅμως ὅ,τι ἔπρεπε στὸν τομέα τῆς διαφώτισης, τί θὰ μᾶς ἀπαντήσουν : Δὲν θὰ μᾶς ἀπαντήσουν τίποτε, ἀλλὰ θὰ ποῦμε ἑμεῖς στοὺς λογάδες τῆς ἐθνικοφροσύνης : Οὔτε τὸ χρήμα ἔλειψε, οὔτε ὁ χρόνος. "Ἐλειψε ὁ νοῦς, ἔλειψε ἡ ψυχὴ καὶ ἔλειψε τὸ ἦθος. "Ἐλειψε ἡ ἱστορικὴ καὶ φιλοσοφικὴ γνῶση τοῦ τί εἶναι ἔθνος καὶ τοῦ τί εἶναι Ἑλλάδα. "Ἐλειψε ἡ πίστη, ὁ ἐνθουσιασμός, ἡ γενναιότητα, ἡ ἀγωνιστικὴ πνοὴ καὶ ἔλειψε ἡ συνείδηση, ὅτι ὅσοι ἀγωνίζονται γιὰ μιὰ ἰδέα πρέπει νὰ συμπεριφέρονται μὲ τὸ ὑψηλὸ ἦθος ποὺ ἡ ἰδέα αὐτὴ συνεπάγεται. "Ἄν δὲν ὑπερνικήσωμε αὐτὴ τὴν ἠθικὴ ἀπουσία, αὐτὲς τὶς κρίσιμες ἠθικὲς ἐλλείψεις, εἶναι περιττὸ διαρκῶς νὰ ματαιολογοῦμε περὶ διαφωτίσεως τοῦ λαοῦ, ἴσα ἴσα γιὰ νὰ ξεθυμαίνῃ τὸ ἀντικομμουνιστικόν μας μένος, ἐνῶ δὲν εἴμαστε οὔτε ἔτοιμοι, οὔτε ἱκανοί, τὴν ἀόριστη τούτη ἔφεση, νὰ τὴν μετουσιώσωμε σὲ θετικὴν πράξιν.

Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε στὶς λίγες σελίδες ποὺ ἀκολουθοῦν νὰ σᾶς ἐξηγήσω πῶς βλέπω ἐγὼ τὸ πρόβλημα τῆς διαφωτίσεως. Πρὶν ὅμως, σᾶς παρακαλῶ νὰ συγχωρήσετε τὴν πικρία τῶν λόγων μου, γιὰτὶ πηγάζει ἀπὸ μιὰ βαθύτατη πίστη πρὸς τὸ ἔθνος μου καὶ ἀπὸ ἓνα βαθύτατο πόνο, ὅταν τὸ βλέπω καθημερινῶς νὰ ὀλισθαίνῃ.

"Ἐλειψε ὁ νοῦς, ἔλειψε ἡ ψυχὴ, ἔλειψε τὸ ἦθος στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν διαφώτιση τοῦ λαοῦ μας. Μάλιστα ἔλειψε ὁ νοῦς. Μὲ βρισιές καὶ μὲ στομφώδεις ρητορισμούς, σὰν ἐκείνους μερικῶν ἐπαρχιωτῶν δικηγόρων στοὺς πανηγυρικοὺς τῆς 25ῆς Μαρτίου, δὲν διαφωτίζονται οἱ ὑπερήφανες, οἱ ἐλεύθερες ψυχὲς τῶν Ἑλληνοπαίδων. Ζητοῦν οὐσία καὶ τοὺς ὀφείλομε οὐσία. Ζητοῦν λόγο καὶ ὄχι λόγους καὶ τοὺς ὀφείλομε λόγο. Ἀλλὰ ὁ λόγος αὐτὸς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι πρόχειρος, νὰ εἶναι

φτηγός. Χρειάζεται πνευματικό μόχθο και πνευματική καλλιέργεια. Οι νέες ψυχές χάνονται μὲν μὲ ψευτοεπιστημονικές φυλλάδες, ἀλλὰ καρδίζονται μόνο μὲ τὴν δυσκολοκατάκτητη ἀλήθεια τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης. Αὐτὴ εἶναι ἡ δυσχέρεια τοῦ ἀγώνα μας. "Ἄν ἐρωτούσατε τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἔακουσμένα πρωτοπαλλήκαρα τῆς ἐθνικοφροσύνης, πῶς πρέπει νὰ διεξαχθῇ αὐτὸς ὁ ἀγῶνας, δὲν θὰ ἦταν σὲ θέση νὰ σᾶς δώσουν μίαν ἐκτακτικὴν ἀπάντησιν. Γιατὶ ἡ ἀπάντησιν αὐτὴ χρειάζεται καθορισμὸ μίας μεθόδου ἐνεργείας, ὅπως κάθε ἔργο παιδαγωγικό, καὶ δὲν δίνεται μὲ τὴ συνηθισμένη κενολογία ἐνὸς κούφιου πάθους. Πρέπει πρὸ παντὸς νὰ ἐκπαιδευθοῦν ὅσοι θὰ ἀσκήσουν τὸ ἔργο τῆς διαφώτισις. Πρέπει νὰ ξέρουν, αὐτοὶ τοῦλάχιστον, γιατί εἶναι ἐθνικὸ φρόνος. Καὶ γιὰ νὰ τὸ ξέρουν, πρέπει νὰ ξέρουν τί εἶναι "Ἔθνος καὶ ποῖο ρόλο παίζει στὴν ἱστορία γενικὰ καὶ στὴ σύγχρονη ἐποχὴ εἰδικώτερα. Πρέπει νὰ ξέρουν τί εἶναι Ἑλλάς, τί εἶναι ἑλληνικὸ ἔθνος, τί ἐπέτελεσε καὶ τί μπορεῖ νὰ ἐπιτελέσῃ, τί πρέπει νὰ ἐπιτελέσῃ μέσα στὴν ἱστορία, ποῖα εἶναι ἡ ἱστορικὴ του ἀποστολή. Γιὰ νὰ τὰ ξέρουν ὁμῶς αὐτά, πρέπει νὰ ἔχουν μελετήσῃ φιλοσοφία καὶ ἱστορία. Ἀπὸ τὴν ἱστορία θὰ διδαχθοῦν τί ἦταν ἡ Ἑλλάς ὡς σήμερα, ἀπὸ τὴν φιλοσοφία τί μπορεῖ καὶ τί πρέπει νὰ εἶναι στὸ μέλλον. "Ὅχι «ἀπλᾶ λόγια», ὄχι ἐκλαϊκευμένες θεωρίες ποὺ ἐξυπηρετοῦν τὴ νωθρότητα· θὰ δώσωμε στοὺς παιδαγωγοὺς αὐτοὺς τὴν ὀλοκληρωμένη ἐπιστημονικὴ συγκρότησιν ποὺ εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴ βαθεῖα, τὴ στερεὴ θεμελίωσιν τῶν ἐγνοιῶν τῆς ἱστορίας, τῆς κοινωνίας, τοῦ "Ἔθνους, τοῦ ἑλληνικοῦ "Ἔθνους καὶ ὄλων τῶν ἄλλων ἐγνοιῶν ποὺ συνάπτονται μὲ αὐτές. Αὐτὸς εἶναι ὁ πρῶτος σταθμὸς τοῦ ἀγώνα: μιὰ θεμελίωσιν φιλοσοφικὴ καὶ ἱστορικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ "Ἔθνους καὶ τῆς ἀποστολῆς του. "Ἄν σὲ ἓνα ἢ σὲ δέκα βιβλία θὰ διατυπωθῇ αὐτὴ ἡ θεμελίωσιν, μὲ ἓναν ἢ μὲ πολλοὺς τρόπους, αὐτὸ δὲν ἐνδιαφέρει. Ἐνδιαφέρει νὰ ὑπάρχῃ μιὰ ἐνιαία συγκροτημένη θεωρητικὴ θεμελίωσιν, ποὺ νὰ εἶναι ἀπαραιτήτως κτῆμα ὄλων τῶν κορυφαίων αὐτοῦ τοῦ ἀγώνα. Ἰστερα οἱ ἴδιοι αὐτοὶ θὰ στραφοῦν πρὸς μίαν τάξιν κατώτερων παιδαγωγῶν καὶ θὰ ἐπιχειρήσουν νὰ τοὺς μεταδώσουν ὅσα σιγῶναι ἡ συνηθισμένη ἀκαδημαϊκὴ μόρφωσιν. Θὰ γίνῃ μίαν πρῶτου βαθμοῦ ἐκλαϊκεύσιν καὶ θὰ διατυπωθῇ ἡ ἐθνικὴ ἰδεολογία σὲ μιὰ σειρά ἀπὸ συστηματικὰς μελέτες, ποὺ παρ' ὄλη τους τὴν ἀπλότητα, δὲν θὰ ἔχουν χάσει τὸν ἐπιστημονικὸν χαρακτήρα. Αὐτοὶ τῶρα οἱ κατώτεροι παιδαγωγοί, βοηθημένοι ἀπὸ τοὺς ἀνώτερους, θὰ στραφοῦν πρὸς τὸν μέσον ἄνθρωπον, τὸν ἐπαγγελματία, τὸν βιοτέχνη, τὸ μορφωμένο ἐργάτη καὶ θὰ τοὺς μεταδώσουν μίαν ἐκλαϊκευμένην μορφήν

των δικίων των ἐγκολπίων. Θὰ γίνῃ ἔτσι μία δευτέρου βαθμοῦ ἐκλαί-
 κευση πέρα πιά ἀπὸ τὸν ἐπιστημονικὸ λόγος. Καὶ σκόπιμο θὰ ἦταν νὰ
 ἀκολουθήσῃ καὶ μία τρίτου βαθμοῦ ἐκλαίκευση γιὰ τὸν πολὺ λαό. Μόνο
 ἔτσι κλιμακωτὰ μπορεῖ νὰ σχηματισθῇ τὸ περιεχόμενο μιᾶς ἀποτελε-
 σματικῆς διαφώτισης. Χωρὶς μιὰ βασικὴ ἐπιστημονικὴ θεμελίωση οἱ
 ἐκλαϊκεύσεις δὲν ἔχουν βάθος, δὲν ἔχουν ἐπιστήριγμα, δὲν ἔχουν ἐνό-
 τητα συνθημάτων. Χωρὶς μιὰ κλιμακωτὴ ἐκλαίκευση τῆς ἐπιστημονι-
 κῆς θεμελίωσης δὲν ἀνταποκρινόμαστε στοὺς ποικίλους ἀναβαθμοὺς τῆς
 διαγνωστικότητος τοῦ λαοῦ. Καὶ ἀκόμα χωρὶς αὐτὴν, τὸ πῆδημα ἀπὸ
 τὴν καθ' αὐτὸ ἐπιστήμη στὸ λαϊκὸ φυλλάδιο εἶναι ἐπικίνδυνον. Λεῖπει
 ὁ συγκεκριτικὸς κρῖκος τοῦ ἐνδιάμεσου ἀναβαθμοῦ, ὁ ὅποιος ἀσφαλίζει τὴν
 ἰδεολογικὴ καὶ μορφολογικὴ ἐνότητα τῆς διδασκαλίας ποὺ θὰ παρα-
 σκεθῇ στὸ λαό.

Ὅσο γιὰ τὴν ὕλη αὐτῆς τῆς διδασκαλίας στὸν ἀνώτερο βαθμὸ,
 αὐτὴ δὲν λείπει, οὔτε καὶ ἐδῶ στὸν τόπο μας. Φυσικὰ ἐσεῖς δὲν τὴν
 ξέρετε. Ἀλλὰ ὅποιονδήποτε διαγοῦμενο κομμουνιστὴ ρωτήσετε θὰ εἶ-
 ναι σὲ θέση νὰ σᾶς τὴν ὑποδείξῃ. Βέβαια χρειάζεται καὶ συμπλήρωση
 καὶ κυρίως σύνθεση σὲ λίγα ἴσως βασικὰ ἔργα. Ἀλλὰ αὐτὸ γίνεται
 εὐκόλα, ἂν τὸ θελήσῃ πραγματικὰ ἢ πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ ἡγεσία
 τοῦ τόπου. Καὶ οἱ ἄνθρωποι γι' αὐτὸ τὸ ἔργο ὑπάρχουν στὸν τόπο μας,
 ὅσο καὶ ἂν, ὄχι μόνο δὲν τοὺς γνωρίζουν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑποδλέπουν οἱ
 ὅμοιοί σας, γιὰτὶ ἐδῶ πολὺ συχνὰ ἢ ἐθνικοφροσύνη θεωρεῖται συνυφα-
 σμένη μὲ ὅ,τι καθυστερημένο καὶ ἀντιδραστικόν. Ἀλλὰ ἂν ἀνέθετε ἢ
 πολιτεία τῆς βασικῆς αὐτῆς θεμελίωσης τὴ διατύπωση σὲ ἀντιδρα-
 στικὰ στοιχεῖα, τὰ ἀποτελέσματα θὰ ἦταν τὰ ἴδια ποὺ ἔδωσε πολλῶν
 τέτοιων ἐθνικοφρόνων ἢ δράση ὡς σήμερα: ἢ ἀπώθηση ἐνὸς μεγάλου
 μέρους τῆς νεολαίας μας πρὸς τὸν κομμουνισμό. Ἡ ἐθνικοφροσύνη ποὺ
 θὰ νικήσῃ τὸν κομμουνισμό δὲν εἶναι πίσω, εἶναι πέρα ἀπὸ αὐτόν. Ἡ
 ἐθνικοφροσύνη ποὺ θὰ νικήσῃ τὸν κομμουνισμό θὰ εἶναι πρόοδος, ὄχι
 ὀπισθοδρόμηση. Θὰ εἶναι βαθύτερη στὴ βάση της, ἐντελέστερη στὴν ἀνά-
 πτυξή της ἀπὸ τὴν ἐθνικοφροσύνη τῆς παληᾶς ὑφῆς, ποὺ ὑπέκυψε στὸν
 κομμουνισμό. Γιὰ τὸ ἔργο αὐτὸ οἱ ἐθνικοφρονες παληοῦ τύπου, ὅσο σε-
 δαστοὶ καὶ ἀξιόλογοι καὶ ἂν εἶναι, θὰ δώσουν τὴ θέση τους στοὺς ἀν-
 θρώπους ποὺ κέρδισαν τὴν ἐθνικοφροσύνη τους σὲ σκληρὴ ἀντιμαχία
 μὲ τὸν κομμουνισμό. Πρόκειται γι' ἀνθρώπους συνήθως πιὸ σύγχρο-
 νους, πιὸ φιλοσοφημένους, πιὸ ἐλεύθερους ἀπὸ τὶς ἀστικὲς ἀντιλήψεις
 τοῦ περασμένου αἰῶνα. Αὐτοὶ μπορεῖ νὰ εἶναι οἱ οἰκοδόμοι μιᾶς τέ-
 τοιας βασικῆς θεμελίωσης. Αὐτοὶ μόνο μποροῦν νὰ βροῦν τὸν σωστό

τόνο, τὸν νέο τόνο, τὸν ζωντανό, πὸ θὰ κερδίση τοὺς νέους. Φυσικὰ ἀγνοεῖτε ἐσεῖς τοὺς ἀνθρώπους αὐτούς. Ἄλλὰ εἶναι εὐκόλο νὰ τοὺς μάθητε, χωρὶς μάλιστα νὰ ρωτήσατε αὐτὴ τὴ φορά κανένα κομμουνιστὴ. Εἶναι οἱ διανοούμενοι ἐκεῖνοι τοὺς ἐποίους περισσότερο πολέμησε ὁ διανοούμενος κομμουνισμὸς τὰ εἴκοσι τελευταῖα χρόνια στὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἐγγὺς ἐκείνους πὸ πολέμησε στὴν οὐσία, ὄχι ἐκείνους πὸ, ἐπειδὴ κατέχουν κάποιο ὄφρικο, τοὺς παραλαμβάνει κάθε τόσο, γιὰ νὰ γελοιοποιήσῃ τὸ ὄφρικο. Τέτοιαις ὀλίγῃς ἀνθρώποι μᾶς φθάνουν τρεῖς τέσσερες. Ὑστερα ἔρχονται οἱ ἐκλαϊκευτὲς τῶν διαφόρων ἀναδοχῶν, πὸ οἱ πρῶτοι ἐκεῖνοι ἔχουν ὑποχρέωση νὰ διαπλάσουν. Ἐκεῖ παρουσιάζεται τὸ μεγάλο κενό. Δὲν βρέθηκα ἀνθρώποι πὸ τὸ ὑπάρχον ὀλικὸ—κυρίως ἐδῶ τὸ ἐλληνικὸ πνευματικὸ ὀλικὸ—θὰ τὸ ἔπαιρναν νὰ τὸ ἀπλουστεύσουν. Αὐτὴν τὴ δουλειὰ δὲν εἶναι πιθανὸν νὰ μᾶς τὴ δώσουν οἱ παιδαγωγοὶ τοῦ ἀνώτατου βαθμοῦ. Εἶναι δουλειὰ ἄλλων, πὸ ἡ πολιτεία θὰ ἐπεφόρτιζε μὲ αὐτὸ τὸ ἔργο. Ἐνα ἔργο πὸ δὲν παρέχει τῆς θεωρητικῆς δημιουργίας τὴν ἀπόλαυση, ἀλλὰ πὸν μπορεί νὰ τὸ οἰστρηλατήσῃ ἢ ἀγάπη τῆς διδασχῆς. Χωρὶς ὅμως μιὰ συνειδητὴ ἐπέμβαση τῆς πολιτείας πὸν θὰ συντόνιζε, πὸν θὰ ἔδινε τὰ ὀλικὰ μέσα, αὐτὸ τὸ ἐκλαϊκευτικὸ ἔργο εἶναι ἀπραγματοποίητο. Ἄλλὰ εἶπαμε ὅτι ἔλειψε ὁ νοῦς. Ἐλλειψε ὁ νοῦς πρὸ παντὸς ἀπὸ τὴν πολιτεία· ἔλειψε, ὄχι ἡ ἐπίγνωση τοῦ καθήκοντος, ἀλλὰ ἡ ἐπίγνωση τοῦ μόνου τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο μπορεί νὰ ἐκπληρωθῇ. Καὶ δὲν βλέπω οὔτε σήμερα, πὸν ὀλοένα ἐπιτακτικώτερη γίνεται τούτη ἡ ἀνάγκη, νὰ παρουσιάσῃ ἡ πολιτεία μᾶς συμπτώματα κάποιας ἀνάληψης.

Ἐλειψε ὅμως καὶ ἡ ψυχὴ. Πρέπει νὰ πιστέψῃ κανεὶς σὲ κάτι, γιὰ νὰ ἔχη ἀνδρεία στὸν ἀγῶνα του. Καὶ τὴν πίστη θὰ στηρίζωμε ἢ σὲ ἕνα ὄραμα πὸν ἀναρριπίζει πάθη ἢ σὲ μιὰ καλοθεμελιωμένη γνώση πὸν κινεῖ τὸν νοῦ. Μόνον τὸ δεύτερο δικαιούμαστε νὰ προσφέρωμε ἐμεῖς. Αὐτὸς εἶναι ὁ τίτλος τῆς ὑπεροχῆς μᾶς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀδυναμία τοῦ ἀγῶνα μᾶς: Ὅτι μπορούμε καὶ πρέπει νὰ στηρίζωμαστε μόνον στὴ νηφάλια γνώση καὶ καθὼς δὲν ἔχομε γνώση, δὲν ἔχομε καὶ πίστη καὶ ἐνθουσιασμὸ καὶ ἀνδρεία. Δὲν μπορεί νὰ μὴ σεβασθοῦμε στοὺς ἀντιπάλους μᾶς αὐτὲς τὶς ἀρετὲς· δὲν μπορεί νὰ μὴν ὀμολογήσωμε ὅτι στὸ δικὸ τους στρατόπεδο παρουσιάζονται πιδὸ συχνὰ παρὰ στὸ δικὸ μᾶς, ὅσο καὶ ἂν σ' αὐτοὺς εἶναι γέννημα πάθους καὶ σ' ἐμᾶς δὲν μπορεί οὔτε πρέπει νὰ εἶναι. Δὲν μπορεί, καὶ λίγη διορατικότητα ἂν ἔχετε, νὰ μὴν διακρίνετε καὶ σεῖς, ὅτι ἡ ὀρμὴ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν ἀντιπάλων μᾶς εἶναι ἐκείνη πὸν προσελκύει τόσοις νέους δικούς μᾶς πρὸς τὸ

μέρος τους. Οί νέοι ἐνδιαφέρονται γιά τόν ἀγώνα περισσότερο παρά γιά τόν σκοπό τοῦ ἀγώνα· ἀγαποῦν τόν ἀγώνα γιά τόν ἀγώνα. Καί ἐμεῖς δὲν δίνομε περιεχόμενο σ' αὐτὴ τὴ φυσική, τὴ δικαιολογημένη τους διάθεση. Γι' αὐτὸ οἱ νέοι ποὺ μένουν σ' ἐμᾶς γίνονται χῖτες, γιὰτὶ ἐκεῖ τοῦλάχιστον τοὺς προσφέρεται κάποιος ὁμοίωμα ἀγῶνος. Ἄλλὰ βέβαια δὲν εἶναι αὐτὸ ποὺ θέλομε. Θέλομε συνειδητοὺς μαχητῆς, ὄχι ἀπὸ πάθη καὶ ἀπὸ παρανοήσεις σπρωγμένους, ὄχι τεχνητὰ ἐρεθισμένους, ἀλλὰ ἐμπνευσμένους ἀπὸ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ὠραιότητα τῆς ἑλληνικῆς οὐσίας. Στους μαχητῆς τοῦ καλοῦ δὲν φθάνουν τὰ προσόντα τῶν μαχητῶν τοῦ κακοῦ. Στους μαχητῆς τοῦ λόγου δυστυχῶς δὲν ἀρκοῦν τὰ προσόντα τῶν μαχητῶν τοῦ πάθους. Κυττάξτε τὸν ἑαυτὸ σας, τὴν προσωπική σας ζωὴ. Εἶναι εὐκόλο νὰ σας συναρπάσῃ ἓνα πάθος· εἶναι δύσκολο ὅμως νὰ ἐνθουσιασθῆτε γιά μιὰν ἰδέαν. Αὐτὴ εἶναι ἡ τραχύτητα καὶ ἡ κρισιμότητα τοῦ ἀγώνα μας: Δυσκολία νὰ μεταδοθῆ ἡ γνώση τοῦ σκοποῦ μας, δυσκολία νὰ ἐμφυσηθῆ ἐνθουσιασμός γιά τὸ σκοπὸν αὐτό. Ἐναν σκοπὸ ποὺ προσήκει στὴν ἀριστοκρατία τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος, θέλομε νὰ τὸν καταστήσωμε σκοπὸ ἑνὸς λαοῦ. Ἐκεῖ ποὺ οἱ ἀντίπαλοί μας ἀρκοῦνται νὰ σπρώξουν πρὸς ἓναν κατήφορο, ἐμεῖς παλεύομε νὰ σπρώξωμε πρὸς ἓναν ἀνήφορο, νὰ ὑψώσωμε τὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀγωνιστῆ καὶ τοῦ ἀγώνα, νὰ δυσκολέψωμε καὶ τὸν ἀγωνιστῆ καὶ τὸν ἀγώνα. Καὶ αὐτὰ εἶναι τὰ δυσεπίτευκτα τὰ ἀναζητοῦμε στὴν ἀγορὰ τῆς Συδάριος σὲ μιὰν ὥρα καμάτου. Σὲ μιὰν ὥρα καμάτου ποὺ φυσικὰ ἔφερε μαζί της μιὰν ἐπίταση τῆς ἠθικῆς διαφθορᾶς.

Σὰς εἶπα, ὅτι ἔλειψε καὶ τὸ ἦθος. Δὲν μοῦ ἀρέσει ἡ ἀνακρίβεια τῶν γενικεύσεων. Δὲν ἀρνοῦμαι σὲ ἐλάχιστους ἐθνικόφρονες γνώση. Δὲν ἀρνοῦμαι σὲ περισσότερους ψυχὴ. Καὶ σὲ ἀκόμη περισσότερους δὲν ἀρνοῦμαι ἦθος. Ἄλλὰ ὑπάρχει δυστυχῶς ἓνας μέσος ὅρος, μιὰ πυκνότητα κακῶν κρουσμάτων ποὺ μοῦ ἐπιτρέπει αὐτὴ τὴ σκληρὴν ἀπόφαση: μᾶς ἔλειψε τὸ ἦθος. Ζητοῦμε νὰ κερδίσωμε ἓναν μεγάλο ἠθικὸ ἀγώνα χωρὶς ἀρετὴ. Ἄλλὰ ἡ ἀρετὴ εἶναι δύναμη, ἡ τελευταία ἐφεδρεία δύναμης ποὺ μπορεῖ νὰ λείπη ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Μέσα στὸ στρατόπεδό μας, ἐπωφελοῦμενοι τῆς ἀκαταστασίας τῆς μάχης, τῆς ταραχῆς, τοῦ φόβου, κυκλοφοροῦν ἀσύδοτοι κάπηλοι καὶ ἔμποροι δόλιοι, ἐκμεταλλευτῆς τῆς δυστυχίας. Πουλοῦν νοθευμένο κρασί στὸ διψασμένο στρατιώτη καὶ τοῦ κλέβουν τὶς οἰκονομίες του. Μέσα στὸ στρατόπεδό μας δὲν ὑπάρχει ἡ δικαιοσύνη, ποὺ τὴν ὑπαγορεύει ἡ μεγάλη τοῦ ἔθνους μας παράδοση· δικαιοσύνη, ὄχι μόνο στὴν οἰκονομικὴ τάξιν τῶν πραγμάτων ἀλλὰ καὶ στὴν ἠθικὴ ἐξουσία, στὴν κοινωνικὴ προκοπὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ μάχη

για τὴν ἰδέα τοῦ ἔθνους εἶναι μία ἱεροτελεστία. Καὶ ὅμως δὲν σηκώθηκε κανένας Διδάσκαλος μὲ τὸ φραγγέλιο γιὰ νὰ πετάξῃ ἔξω ἀπὸ τὸν ἱερὸ χῶρο τοῦ Λαοῦ, ἔξω ἀπὸ τὸ ἐθνικὸ στρατόπεδο, ὅλο αὐτὸ τὸ παρασιτικὸ συνάφι τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν καπήλων. Δὲν θὰ ἀδυνατίσουμε ἂν μείνωμε λιγώτεροι μετὰ τὴν ἀποπομπή τους. Δυνατώτεροι θὰ γίνωμε. Καὶ ἂς μὴν λέμε πὼς φταίει σ' αὐτὸ μόνον τὸ Κράτος. Γιατὶ ἀνθρώπους ποὺ τὸ Κράτος τὸ ἔδει, τὸ ἀδύνατο αὐτὸ Κράτος, καταδίκασε ὡς ἐθνικῶς ἀνάξιους, χωρὶς ντροπή, τοὺς ἀνεχόμεστε, σχεδὸν φοβούμεστε νὰ μὴν τοὺς ἀνεχθούμε, σὲ λέσχες, σὲ συλλόγους, σὲ κοσμικὲς συναναστροφές. Προσβάλλομα ὄχι πιά τὴν ἠθική, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰσθητικὴ ἀκόμα τοῦ ἔθνους.

Δικαιολογούμεστε ὅτι δὲν κερδίσαμε ἀκόμα τὸν ἐθνικὸ ἀγώνα τὸ σημερινό, γιατί μᾶς λείπουν ὅπλα καὶ χρήματα καὶ τύχη ἀγαθὴ. Ἀλλὰ μὲ ποιά δικαιολογία δὲν κερδίζομε τὸν ἀγώνα στὸν τομέα τῆς διδασχῆς, τοῦ ἠθικοῦ παραδείγματος καὶ τῆς ἐθνικῆς πνοῆς; Οὔτε τὰ ὅπλα τῆς Ἀγγλίας, οὔτε τὸ χρυσάφι τῆς Ἀμερικῆς μποροῦν νὰ μᾶς βοηθήσουν σ' αὐτὸν τὸν καίριο τομέα. Ἀπὸ τὰ σπλάγγνα μας μονάχα θὰ ἀντλήσωμε τίς δυνάμεις γι' αὐτὴν τὴν νίκη τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἠθικοῦ καθαρμοῦ. Καὶ πρέπει καλὰ νὰ τὸ βάλωμε στὸ νοῦ μας, πὼς μόνον ἂν αὐτὴ τὴν νίκη νικήσωμε, τὴν νίκη τῆς ἐθνικῆς αὐτεπίγνωσης καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀρετῆς, μπορεῖ νὰ ἐλπίζωμε πὼς θὰ κερδίσωμε καὶ ὅλες τίς ἄλλες. Θὰ τελειώσῃ ὁ ἀγώνας ὅταν διώξωμε τὸν ἐχθρό, ὄχι μόνον ἀπὸ τὰ βουνὰ τοῦ τόπου μας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τίς ψυχὰς τῶν παιδιῶν μας. Ἐγὼ πιστεύω σ' αὐτὸν τὸν ἀγώνα. Γι' αὐτὸ σᾶς γράφω ἔτσι ὅπως σᾶς γράφω, χωρὶς τίποτε νὰ κρύβω, μὲ μιὰ πίκρα καὶ μὲ μιὰ θλίψη, ποὺ ἐλπίζω νὰ μοῦ συγχωρήσετε, ἂν ἀλήθεια εἶστε ἐθνικόφρων.

